

4. Chikalova G.A. Sportivnaja horeografija: uchebno-metodicheskaja razrabotka / G.A. Chikalova. – Volgograd : VGAFK, 2003. – 35 s.
5. Shevchuk M.A. Sportyvnyj vidbir akrobativ na osnovi kompleksnoi' ocinky ruhovyh zdibnostej: avtoref. dys. kand nauk z fizychnogo vyhovannja i sportu / M.A.Shevchuk. – Kyi'v : 2015. – 20 s.
6. Shipillina I.A. Horeografija v sporte / I.A.Shipillina. – Serija «Obrazovatel'nye tehnologii v massovom i olimpijskom sporte». – Rostov n/D : «Feniks», 2004. – 224 s.

Received November 14, 2016

Revised December 14, 2016

Accepted January 27, 2017

УДК 159.943.75:37

Л.М. Чеканська
chaikachekanska@mail.ru

ПРОБЛЕМИ НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ ЛІВОРУКИХ ДІТЕЙ

Chekanska L.M. Problems of left-handed children education / L.M. Chekanska // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Oghienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufriieva. – Issue 35. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2017. – P. 460–469.

L.M. Chekanska. Problems of left-handed children education. It is analyzed the impossibility of considering the peculiarities of individual psychological development of left-handers, which depends on the objective factors such as overcrowded classrooms, rigid framework methodology of teaching disciplines and conducting lessons, demanding not only the quality, but also to the rate of assimilation of the material. It is noted that functional asymmetry in left-handers is less pronounced. In addition, left-handers' language centers may be located in both the left and the right hemispheres at the same time, and visual-spatial functions normally performed by the right brain, can also be controlled by the left hemisphere. It is analyzed that a clearer division of responsibilities in the growing degree there is a constant development of functional brain asymmetry. However, the left-handed children have less clear specialization in the work of the cerebral hemispheres: their hemispheres are not only autonomous, but also

less tightly interact with each other. It is noted that a positive emotional factor plays an important role in teaching left-handed children. According to neurophysiology, in the formation of negative emotions such as sadness, grief, sorrow the right brain activity, more active in left-handers, prevails. It is found that the development and teaching methods of left-handed children need to be guided by the rules of their mental ontogenesis. To improve the efficiency of training left-handed children should be shaped as a possibility of right hemisphere may be more likely to consider more active in left-handed pupils. The need for training is proved, aimed at the activation of not only verbal, but also creative thinking component, as well as the need to develop special psychological and pedagogical approaches and their inclusion in the work with left-handed children.

Key words: training, education, left-handed child, ambidexterity, functional brain asymmetry, mental ontogenesis, thinking, individual approach.

Л.М. Чеканська. Проблеми навчання та виховання ліворуких дітей. Проаналізовано неможливість урахування особливостей індивідуально-психологічного розвитку лівшів, який залежить і від таких об'єктивних факторів, як перевантаження класів учнями, жорсткі рамки методики викладання навчальних дисциплін і ведення уроків, високі вимоги не тільки до якості, але й до темпу засвоєння матеріалу. Зазначено, що функціональна асиметрія в ліворуких менш виражена. Крім того, мовні центри в ліворуких можуть знаходитись як у лівій, так і в правій півкулі одночасно, а зорово-просторові функції, які звичайно виконує права півкуля, може контролювати також ліва півкуля. Показано, що більш чіткий розподіл функцій у півкулях сприяє більш високому розвитку кожної з них, і з дорослішанням відбувається постійний розвиток функціональної асиметрії мозку. Однак, у ліворуких дітей відзначають менш чітку спеціалізацію в роботі півкуль головного мозку: в них півкулі є не тільки більш автономними, але й менш жорстко взаємодіють між собою. Зауважено, що при навчанні ліворуких дітей важливу роль відіграє позитивний емоційний фактор. Згідно з даними нейрофізіології, у формуванні негативних емоцій, таких як смуток, туга, печаль, превалює діяльність правої півкулі, більш активної в лівшів. Встановлено, що при розробці методик розвитку та навчання ліворуких дітей необхідно орієнтуватися на правила їх психічного онтогенезу. Для підвищення ефективності навчання ліворуких дітей необхідно якомога частіше враховувати можливості правої образної півкулі, більш активної в ліворуких школярів. Доведено необхідність навчання, спрямованого на активацію не тільки вербального, а й образного компонента мислення, а також необхідність розробки спеціальних психолого-педагогічних підходів та їх врахування в роботі з дітьми – лівшами.

Ключові слова: навчання, виховання, ліворука дитина, амбідекстри, функціональна асиметрія мозку, психічний онтогенез, мислення, індивідуальний підхід.

Л.Н. Чеканская. Проблемы обучения и воспитания леворуких детей. Проанализирована невозможность учёта особенностей индивидуально-психологического развития левшей, которая зависит и от таких объективных факторов, как переполненные классы, жёсткие рамки методики преподавания учебных дисциплин и ведения уроков, высокие требования не только к качеству, но и к темпу усвоения материала. Отмечено, что функциональная асимметрия у леворуких менее выражена. Кроме того, языковые центры у леворуких могут находиться как в левом, так и в правом полушарии одновременно, а зрительно-пространственные функции, которые обычно выполняет правое полушарие, может контролировать также левое полушарие. Показано, что более четкое распределение функций в полушариях способствует более высокому развитию каждого из них, и со степенью взросления происходит постоянное развитие функциональной асимметрии мозга. Однако у леворуких детей отмечают менее чёткую специализацию в работе полушарий головного мозга: у них полушария является не только более автономными, но и менее жестко взаимодействуют между собой. Замечено, что при обучении леворуких детей важную роль играет положительный эмоциональный фактор. Согласно данным нейрофизиологии, в формировании негативных эмоций, таких как грусть, тоска, печаль, превалирует деятельность правого полушария, более активного у левшей. Установлено, что при разработке методик развития и обучения леворуких детей необходимо ориентироваться на правила их психического онтогенеза. Для повышения эффективности обучения леворуких детей необходимо как можно чаще учитывать возможности правого образного полушария, более активного у леворуких школьников. Доказана необходимость обучения, направленного на активацию не только вербального, но и образного компонента мышления, а также необходимость разработки специальных психолого-педагогических подходов и их учета в работе с леворукими детьми.

Ключевые слова: обучение, воспитание, леворукий ребенок, левша, амбидекстр, функциональная асимметрия мозга, психический онтогенез, мышление, индивидуальный подход.

Постановка проблеми. Проблема навчання та виховання ліворуких дітей залишається однією із серйозних проблем у педагогіці та психології. Неможливість враховувати особливості індивідуально-психологічного розвитку лівшів залежить і від таких об'єктивних факторів, як перевантаження класів учнями, жорсткі рамки методики викладання навчальних дисциплін і ведення уроків, високі вимоги не тільки до якості, але й до темпу засвоєння матеріалу. В багатьох освітньо-виховних закладах все ще існує нівелювання природних особливостей ліворуких дітей [8; 9].

Вік 6-7 років – кризовий період розвитку, пов'язаний з початком навчання в школі, формуванням нової провідної діяль-

ності, зміною тієї системи відносин, у яку було дитину включено раніше. Початок шкільного навчання характеризується тим, що словесно-логічне мислення отримує перевагу в розвитку. У даний період інтенсивно розвивається саморегуляція, і діти, контролюючи хід сумісної праці, починають краще оцінювати свої можливості та рівень знань. У цілому в 7-8 років можна виділити дві основні лінії розвитку психічних функцій – інтелектуалізацію та довільність. Вік 10-11 років є завершальним етапом молодшого шкільного віку та «латентним» віковим періодом [3; 5].

Молодший шкільний вік найбільш сенситивний щодо диференціації різних напрямків інтелектуального розвитку й залежить від особливостей соціального середовища. Традиційні вимоги шкільного навчання звернено на розвиток дискурсивного мислення, що припускає домінування фактора вербального розуміння. У свою чергу, перевага вербального розуміння гальмує розвиток наочно-образного компонента інтелектуальної активності. Однак у дошкільному віці існують когнітивні передумови для диференціації пізнавальних (перевага фактора вербального розуміння) і креативних (перевага фактора перцептивної організації) здібностей. Даний факт слугує підтвердженням нашої тези про вплив соціокультурного середовища на психічний розвиток дітей [4; 8].

Аналіз останніх досліджень. Дослідження встановлення взаємозв'язку функціональної асиметрії півкуль та індивідуально-психологічних особливостей проводили провідні науковці, зокрема: М.М. Безруких, Н.М. Брагінп, Г. Дейч, Т.А. Доброхотова, О.Р. Лурія, С.Д. Максименко, А.В. Семенович, С. Спрингер, Є.Д. Хомськп, А.П. Чуприков.

Результати нашого дослідження підтверджують наукову теорію про те, що в умовах цивілізації, де домінує формально-логічний аналіз, діти ще до школи стикаються з проявами ліво-півкульного стилю мислення, і це поступово готує їх до вимог школи. Тому в праворуких дітей і амбідекстрів відбувається поступове зниження активації правої півкулі та підвищення активації лівої півкулі.

Мета статті – обґрунтування специфіки проблем навчання та виховання ліворуких дітей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема індивідуальних відмінностей в інтелектуальному розвитку дитини стоїть достатньо гостро як в психологічній науці, так і в освітянській практиці.

Наша думка співзвучна з поглядами провідних вчених про те, що функціональний розвиток може відбуватися в межах одного й того ж вікового рівня, у межах однієї психологічної «формації», не приводячи до перебудови дитячої психіки в цілому. Функціональні відмінності полягають у часткових змінах окремих психічних властивостей і функцій. Прогресивні зміни таких функцій пов'язані з оволодінням окремими знаннями та способами дій.

Віковий же розвиток характеризується утворенням нового психофізіологічного рівня, який, у свою чергу, створює умови для конкретної перебудови системи відносин дитини з навколишнім світом, приводить до більш загальних психологічних змін і визначає перехід до нових видів діяльності.

Слід зауважити, що головним критерієм оцінки розвитку людини є критерій мовного розвитку, дуже важливою тут є латералізація мовного центру (інакше кажучи, у якій із півкуль знаходиться мовний центр), адже від цього залежить розвиток вербальних здібностей дитини.

У праворуких домінують ліва, вербально-логічна півкуля, яка спеціалізується на переробці словесної інформації (у 95% праворуких мовний центр знаходиться в лівій півкулі). Оскільки в ліворуких (правопівкульних) домінує права, образно-просторова півкуля, розподіл основних функцій між півкулями в них є більш складним. Функціональна асиметрія півкуль у ліворуких не є просто дзеркальним відображенням асиметрії мозку праворуких. Ліворукі, як правило, менше латералізовані, ніж праворукі.

Дослідження С. Спрингера і Г. Дейча показали, що функціональна асиметрія в ліворуких менш виражена. Крім того, мовні центри в ліворуких можуть знаходитись як в лівій, так і в правій півкулі одночасно, а зорово-просторові функції, які зазвичай виконує права півкуля, може контролювати також ліва півкуля. За даними канадських учених з інституту неврології в Монреалі, мовні центри знаходяться в лівій півкулі (як і в праворуких) у 70% ліворуких, у правій – у 15%, в обох півкулях – у 15%. Учені вважають, що обробка як вербальної, так і просторової інформації відбувається в обох півкулях. У більшості випадків у ліворуких працюють дві півкулі одночасно й сигнали оброблюються паралельно [7].

Ми погоджуємося з думкою провідних науковців, що більш чіткий розподіл функцій у півкулях сприяє більш високому розвитку кожної з них, і з дорослішанням відбувається постійний

розвиток функціональної асиметрії мозку. Однак у ліворуких дітей відзначають менш чітку спеціалізацію в роботі півкуль головного мозку: у них півкулі є не тільки більш автономними, але й менш жорстко взаємодіють між собою. Можливо, це іноді виступає причиною певної затримки розвитку інтелектуальних функцій у ранньому дитинстві.

Наведені результати щодо розвитку півкуль і особливостей психіки дітей дають підстави для критичних зауважень на адресу системи освіти, яка з самого початку була орієнтованою на розвиток знаково-символьної функції мислення й не використовувала вікових особливостей дітей, пов'язаних із випереджальним розвитком правопівкульних функцій. Як альтернативу може бути запропоновано активне використання можливостей правопівкульного способу переробки інформації, особливо в початковій школі.

Як відмічають А.П. Чуприков та Е.А. Волков, при навчанні ліворуких дітей важливу роль відіграє позитивний емоційний фактор. Згідно з даними нейрофізіології, у формуванні негативних емоцій, таких як смуток, туга, печаль, превалює діяльність правої півкулі, більш активної в лівшів [9].

Отже, виховуючи ліворуку дитину, важливо знати, що хвилювання й страхи збуджують праву півкулю мозку, яка в них і так є більш активною – як наслідок, навіть незначна подія може стати приводом для страху. Як засвідчує М.М. Безруких, більшість батьків і вчителів зазначають, що лівші швидко й через дрібниці ображаються, дуже сильно переживають через будь-яке різко сказане слово, є дуже чутливими до образ і непорозуміння [1].

А.В. Семенович зауважує, що діти-лівші в процесі онтогенезу застосовують максимум зовнішніх довільних засобів для оволодіння тими операціями, які в праворуких формуються природно, незалежно від їх довільного бажання, згідно з певними психологічними законами. Ліворука дитина кожного разу винаходить свій спосіб оволодіння світом праворуких [6].

За результатами досліджень встановлено, що правопівкульні школярі знаходяться на уроці в стані постійного стресу, оскільки вчитель вимагає від них роботи з позаконтекстним матеріалом. Ці ж учні досягають успіху на уроках, коли одні й ті самі завдання подаються в контексті. Лівопівкульні учні рідко стикаються зі значними труднощами на уроках, оскільки більшість матеріалу подано поза контекстом. Іноді вони можуть опинитися в ситуації розгубленості, отримавши завдання написати

твір на вільну тему, розв'язати математичну задачу в картинках, виконати деякі види самостійної роботи. Такі учні не можуть бачити за частинами цілого, не вміють виводити правила, надають перевагу готовим правилам.

Результати нашого дослідження підтверджують думку вчених, які зазначають, що у масовій школі легко навчатися дітям із низькою функціональною асиметрією півкуль (рівнопівкульним), тобто таким, які при навчанні знакових систем здатні використовувати не тільки лівопівкульні, але й правопівкульні стратегії мислення [8].

Вченими встановлено, що у ліворуких дітей багато труднощів пов'язано із засвоєнням елементарних арифметичних знань, оскільки лічба в процесі становлення спирається на просторові й квазіпросторові ланцюги психічної діяльності. Деякі ланцюги психічної діяльності, які в праворуких загалом розвиваються швидше, у ліворуких протягом тривалого часу можуть бути несформованими. І навпаки, є певні параметри психічної діяльності, які в праворуких формуються пізно, часто (наприклад, через систему шкільного навчання) залишаються недорозвиненими, однак у ліворуких вони не тільки розвиваються з випередженням, але й можуть стати базисом для формування більш складних психічних функцій.

Для ліворуких взагалі характерні викривлення, затримки і диспропорції формування різних психічних функцій – мови (усної і письмової), читання, лічби, оптико-конструктивних процесів, емоцій. В той же час, завдяки своєму особливому психологічному статусу, лівші здатні на вирішення таких проблем, з якими правші не завжди можуть справитися [1; 4; 7].

У ліворуких дітей спостерігається порівняно пізній дебют самостійної мови. І в подальшому їх мова часом уповільнена, недостатньо розгорнута, бідна. В мові ліворуких школярів дуже часто зустрічаються відмінкові невідповідності, порушення узгодження дієслів, іменників, прикметників і займенників, неправильна побудова речень, недорозвиненість лексичного словника. Разом з тим, дитина практично завжди контролює свою мову, розуміючи при цьому, що говорить неправильно і прагне виправити свої помилки. Внутрішня мова ліворуких багатша і яскравіша зовнішньої. Це підтверджує і той факт, що у таких дітей, як правило, дуже високий рівень понятійного мислення: з усіма інтелектуальними завданнями вони справляються набагато краще своїх однолітків. Слід підкреслити, що ліворуких дітей не можна квапити, їм потрібно більше часу, щоб зрозуміти

завдання і знайти оптимальний варіант його рішення. І тільки наприкінці роботи можна оцінити їх успіхи.

«Парадокс Ейнштейна» пояснюється тим, що у ліворуких дітей менш чіткі зв'язки між півкулями, ніж у праворуких, тому інформація в корі головного мозку в них оброблюється повільніше, але це їм залишає більше шансів для свободи творчості.

З іншого боку, більша варіативність, різнорідність психофізіологічних характеристик ліворуких пов'язана саме з меншою жорсткістю функціональної організації півкуль головного мозку, з більшою кількістю «ступенів свободи», що дозволяє більш гнучко, різноманітно і незапрограмовано вибирати варіанти стратегії діяльності [2].

Дані нашого дослідження підтверджують припущення про те, що вимоги шкільної освіти переоцінюють роль лівої півкулі з орієнтуванням на логіку, технологічність і створюють, таким чином, невигідні умови для учнів, які характеризуються домінуванням правої півкулі та є залежними від контексту.

У навчальних заняттях рідко використовується більше одного стилю навчання. Саме тому шкільний учитель є відповідальним за зміни й доповнення плану. Якщо методи викладання вчителя не збігаються із психофізіологічними можливостями школяра, то виникає внутрішній конфлікт: спосіб викладення інформації не співпадає з типом сприйняття цієї інформації учнем.

При розробці методик розвитку та навчання ліворуких дітей необхідно орієнтуватися на правила їх психічного онтогенезу. Для підвищення ефективності навчання ліворуких дітей необхідно якомога частіше враховувати можливості правої образної півкулі, більш активної в ліворуких школярів.

Результати проведеного нами дослідження підтверджують необхідність навчання, спрямованого на активацію не тільки вербального, а й образного компонента мислення. При репродуктивному стилі викладання виникають труднощі з творчим самовираженням дитини. Крім того, може навіть виявлятися групова агресія щодо тих дітей, які виявляють творчі здібності й відзначаються нестандартністю мислення.

Ліворуки учні через свій психофізіологічний розвиток є більш чутливими, мають знижені можливості адекватно реагувати на ситуацію та знаходити вихід у ситуації фрустрації, більш схильні до самозвинувачення, потребують допомоги в складних життєвих ситуаціях, виявляють занижену самооцінку й невпевненість у собі.

Аналіз даних дослідження показує, що ліворуки складають специфічну групу в плані їх онтогенезу. Багато із «патологічних рис», які приписують лівшам, пов'язані із недостатньою увагою до процесу їх виховання та навчання.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, для того, щоб не заважати ліворуким дітям проявляти свої природні унікальні здібності, а навпаки, створити найбільш сприятливі умови для їх реалізації, необхідно їм допомогти, враховуючи та ефективно використовуючи індивідуальні психофізіологічні ресурси. Отриманий аналіз результатів дослідження вказує на необхідність використання індивідуального підходу, розробки спеціальних методик навчання та їх врахування в роботі з ліворукими дітьми.

Список використаних джерел

1. Безруких М.М. Леворукий ребенок в школе и дома / Марьяна Михайловна Безруких. – Екатеринбург : У-Фактория, 2004. – 300 с.
2. Василенко І.Ю. Проблеми навчання дітей-лівшої і ліворуких дітей в початковій школі / Ірина Юріївна Василенко // Актуальні проблеми психології. – К. : Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – 2005. – Т. 7. – Еколог. Психологія. – Вип.4. – С. 34–44.
3. Готовність дитини до навчання / Упоряд. : С. Максименко, К. Максименко, О. Главник. – К. : Мікрос-СВС, 2003. – 112 с.
4. Доброхотова Т.А. Левши / Т.А. Доброхотова, Н.Н. Брагіна. – М. : Книга, 1994. – 232 с.
5. Кулагина І.Ю. Возрастная психология: Полный жизненный цикл развития человека / І.Ю. Кулагин, В.Н. Колюцкий. – М. : ТЦ Сфера, 2003. – 464 с.
6. Семенович А.В. Межполушарная организация психических процессов у левшей / Анна Владимировна Семенович. – М. : Изд-во МГУ, 1991. – 278 с.
7. Спрингер С. Левый мозг, правый мозг : Асимметрия мозга / С. Спрингер, Г. Дейч; Пер. с англ. – М. : Мир, 1983. – 256 с.
8. Чеканська Л.М. Психологічні особливості та адаптаційні можливості ліворуких дітей в учбовій діяльності : Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Л.М. Чеканська. – К., 2009. – 20 с.
9. Чуприков А.П. Мир леворуких / А.П. Чуприков, Е.А. Волков. – К. : Інститут нейропсихології А. Чуприкова, 2005. – 88 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Bezrukih M.M. Levorukij rebenok v shkole i doma / Mar'jana Mihajlovna Bezrukih. – Ekaterinburg : U-Faktorija, 2004. – 300 s.
2. Vasylenko I.Ju. Problemy navchannja ditej-livshej i livorukyh ditej v pochatkovij shkoli / Iryna Jurii'vna Vasylenko // Aktual'ni problemy psihologii'. – K. : Instytut psihologii' im. G.S. Kostjuka APN Ukrai'ny. – 2005. – T. 7. – Ekolog. Psihologija. – Vyp.4. – S. 34–44.
3. Gotovnist' dytyny do navchannja / Uporjad. : S. Maksymenko, K. Maksymenko, O. Glavnyk. – K. : Mikros-SVS, 2003. – 112 s.
4. Dobrohotova T.A. Levshi / T.A. Dobrohotova, N.N. Bragina. – M. : Kniga, 1994. – 232 s.
5. Kulagina I.Ju. Vozrastnaja psihologija: Polnyj zhiznennyj cikl razvitija cheloveka / I.Ju. Kulagin, V.N. Koljuckij. – M. : TC Sfera, 2003. – 464 s.
6. Semenovich A.V. Mezhpolusharnaja organizacija psihicheskikh processov u levshej / Anna Vladimirovna Semenovich. – M. : Izd-vo MGU, 1991. – 278 s.
7. Springer S. Levyj mozg, pravij mozg : Asimetrija mozga / S. Springer, G. Dejch; Per. s angl. – M. : Mir, 1983. – 256 s.
8. Chekans'ka L.M. Psihologichni osoblyvosti ta adaptacijni mozhlyvosti livorukyh ditej v uchbovij dijal'nosti : Avtoref. dys. ... kand. psihol. nauk: 19.00.07 / L.M. Chekans'ka. – K., 2009. – 20 s.
9. Chuprikov A.P. Mir levorukih / A.P. Chuprikov, E.A. Volkov. – K. : Institut nejropsihologii A. Chuprikova, 2005. – 88 s.

Received November 14, 2016

Revised December 14, 2016

Accepted January 28, 2017